

Скрипник Альона Валеріївна
аспірант Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
м.Умань

Принципи, зміст і методи соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, при різних формах їх влаштування в США

Кожна держава повинна приділяти першочергову увагу благополуччю родини й дитини.

Актуальність дослідження. Ретельне вивчення соціальних основ організації та функціонування різних форм улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, в США і, зокрема, принципів, змісту і методів здійснення соціального виховання таких дітей у спектрі діяльності різних інститутів соціалізації дітей у контексті реформування американської системи освіти сприятимуть подальшій демократизації освіти і суспільства загалом.

Турбота про дитину лежить, насамперед, на його власних батьках. Якщо батьки не проявляють турботи про свою дитину або вона є неналежною, то варто розглянути питання про піклування про неї з боку родичів батьків дитини, про передачу дитини на виховання в іншу родину або про всиновлення, якщо буде потреба, про переміщення дитини в спеціальну установу.

Уряди повинні визначати ефективність національних служб, що займаються турботою про дітей, і розглядати відповідні міри.

Передача дітей на виховання повинна регулюватися законодавством.

Основна мета всиновлення полягає в забезпеченні постійної родини для дитини, турботу про яку не можуть проявляти його власні батьки.

Установи або служби опіки й піклування повинні переконатися у взаєминах між дитиною, яку всиновлюють, і майбутніми прийомними батьками до його всиновлення.

Постановка проблеми. Американський досвід різних форм соціального влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування потребує детального аналізу та подальшого дослідження.

За *мету* нами обрано – теоретично охарактеризувати і проаналізувати принципи, зміст і сутність форм опіки дітей, позбавлених батьківського піклування в США.

Аналіз попередніх досліджень. У США відомі дослідження, що містять аналіз підходів до здійснення соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування (В. Альберт, Л.Дорн, С.Катс, Дж. Моліно, С.Паркер, П.Шталь, А.Таруло)

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо що, у справі соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування заслуговує на увагу американський досвід різних форм їх влаштування. При розгляді всіх питань, що стосується передачі дитини для піклування не його власними батькам, головним міркуванням повинне бути забезпечення інтересів дитини.

Сімейні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування
Аналізуючи праці американських дослідників стосовно сімейного виховання та розглядаючи сучасні тенденції сімейного виховання в США, можна твердити, що сім'я в американському суспільстві і в ХХІ ст. залишається найзначимішим із соціальних інститутів, які здійснюють соціальне виховання дітей [3, с.25].

Як зазначає Л. Дорн [3], саме в сім'ї американські діти набувають перший і найбільш інтенсивний досвід соціального співжиття.

Крім того, емоційні зв'язки в сім'ї, як свідчать американські дослідники [4] неповторні. І з цим не можна не погодитись. Позбавлення дітей батьківського піклування часто викликає у них емоційний дисбаланс, хронічний стан душевного дискомфорту. З цим пов'язується не лише ріст дитячої злочинності, а й збільшення кількості самогубств у підлітків у США [7, с. 9].

Тому сімейним формам влаштування дітей, позбавлених батьківського

підкування, у США приділяється виключна увага.

Сімейний патронат

Соціально-педагогічна робота з дітьми і сім'ями в США здійснюється у двох напрямках: «робота в домашніх умовах» і «зовнішня робота з сім'єю».

«Робота в домашніх умовах» включає такі види послуг: соціальний захист; сімейна терапія; денний догляд;

Зазначимо, що у США догляд за дітьми є проблемою для багатьох сімей, особливо тих, де матері працюють. Денний догляд вважається соціальною послугою вдома, навіть якщо вона надається поза домом. Багато штатів прийняли програми, у яких денний догляд субсидіюється державою. Денний догляд часто здійснюється у невеликих приватних будинках і в центрах, що мають ліцензії [1 с. 51].

Іноді, незважаючи на значну допомогу сім'ї з боку служб соціального захисту, умови проживання в сім'ї продовжують залишатися не відповідними для дитини. У цих випадках мобалізуються служби, що надають послуги за межами дому.

Якщо ж дорослий непрацездатний впродовж тривалого періоду часу не може забезпечувати та виховувати дитину, тоді вдаються до таких послуг: ***передача дитини на виховання; усиновлення; притулки домашнього типу; інституціональне підкування; передача справи до суду*** [1 с. 52].

Усиновлення

Зауважимо, що інститут усиновлення в США (загальне позначення терміна — «adoption») має свою цікаву історію становлення та розвитку.

У США першим зареєстрованим усиновителем вважається губернатор Массачусетса Вільям Філ (Sir William Phil), який усиновив дитину в 1693 році. У його заповіті вперше з'явилося слово «усиновлення», що згодом було запроваджено в колоніальну норму, й це дозволяло на законних засадах змінювати свою родинну належність.

Незважаючи на те, що інститут усиновлення був відомий сімейному праву Стародавніх країн (Вавилону, Афінам, Риму), тобто ще до нашої ери, **Закон про усиновлення дітей 1851 р., прийнятий у штаті Массачусетс**, став першою правовою спробою врегулювання відповідної проблеми на законодавчому рівні у США, зокрема спочатку лише у вказаному штаті.

Законом 1851 р. уперше в історії США було визначено, що усиновлення повинно відбуватися виключно за рішенням суду, за яким дитина в публічному судовому процесі набувала правового статусу «усиновленої». Цей Закон, як зазначив С. Катз, мав «обмежити право батьків укладати договори щодо дітей (фактично в яких предметом виступала дитина. — О. Р.) або передавати їх будь-кому в інший спосіб» [6 с.157].

Здійснюючи загальну характеристику Закону про усиновлення дітей штату Массачусетс 1851 р., зазначимо, що він був досить невеликого обсягу (всього 8 статей), далеко не врегульовував усіх проблемних питань щодо усиновлення і не містив керівних принципів, визначених згодом на міжнародному рівні ст. 21 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН. Зазначимо, що ця Конвенція поки що не стала частиною національного законодавства США, оскільки її не ратифікував Сенат Конгресу США [2].

У ст. 21 Конвенції про права дитини 1989 р. вказується, що «держави-учасниці, які визнають і/чи підтримують існування системи усиновлення, забезпечують врахування інтересів дитини в першочерговому порядку...» [2]. Таким чином, загальною метою усиновлення є забезпечення і захист інтересів дитини, позбавленої батьківського піклування. Однак положення Закону про усиновлення дітей 1851 р. не забезпечували досягнення цієї мети. Відповідний нормативний акт став першою спробою правового врегулювання

проблеми у штаті Массачусетс, а потім і в інших, що був спрямований проти зловживання батьківськими правами.

Отже, відповідно до ст. 1 Закону про усиновлення дітей штату Массачусетс 1851 р., будь-який мешканець цього штату в окрузі, в якому він проживав, мав право звернутися до судді із заявою щодо надання дозволу на усиновлення дитини, яка не була його власною за народженням [6].

Згідно із ст. 2 Закону 1851 р., якщо батьки цієї дитини були живими або живим принаймні один з них, або помер той з батьків, у кого дитина перебувала на утриманні (годувальник), батьки або один з батьків мали (мав) дати письмову згоду на її усиновлення. Якщо батьки померли, цю згоду міг дати законний опікун дитини. У випадку відсутності законного опікуна, батьків дитини згоду на її усиновлення міг дати близький родич. Якщо у дитини не було жодного близького родича, суддя, який розглядав заяву, мав призначити відповідну особу діяти в якості представника дитини, який давав або не давав згоди на усиновлення [6].

На нашу думку, у випадку відсутності будь-яких родичів і призначення суддею певної особи представником дитини, який мав дати згоду на її усиновлення, обговорювалася можливість про залучення у справі посадової особи відповідного органу влади, який би представляв інтереси дитини від штату.

У ст. 3 Закону 1851 р. вказувалося: якщо дитина досягла 14-річного віку або є старша, усиновлення не повинно було відбуватися без її згоди [6].

В Законі Массачусетсу 1851 р., усиновлення мало такі ж правові наслідки для дитини та усиновителя (усиновителів), як і у випадку природного зв'язку батьків і дітей, народжених у законному шлюбі, але усиновлений не мав права на спадок. На нашу думку, відповідна правова норма спрямовувалася на захист майнових

інтересів рідних дітей усиновителя, якщо вони у нього були. Проте, як вказує професор С. Катз, усиновлені могли успадкувати майно усиновителів на підставі заповіту. (Вважаємо, це мало місце, коли усиновитель не мав власних дітей. — О. Р.) Навіть якщо не було заповіту, але усиновлений жив з усиновителем тривалий час, суд, як правило, визнавав за ним право на спадщину [5 с.157].

Згідно із ст. 7 Закону про усиновлення 1851 р. природні (біологічні. — О. Р.) батьки або батьки такої дитини (на нашу думку, тут йдеться про дитину, яка повторно всиновлювалася іншими усиновителями) позбавлялися всіх законних прав щодо дитини, так, ніби ніколи не було жодних відносин з нею, і ця дитина мала звільнитися від усіх правових зобов'язань стосовно них, обов'язку їх підтримувати та слухатися [6].

Отже, Закон про усиновлення дітей штату Массачусетс 1851 р. став першою спробою законодавчого врегулювання відповідної проблеми в США і на його основі згодом було прийнято подібні нормативні акти, в тому числі типові.

Притулки домашнього типу можуть бути створені державними агентствами або приватними організаціями, які не мають з цього прибутку.

Притулки домашнього типу, що мають ліцензії, розраховані орієнтовно на 8 чоловік. У таких притулках є постійний штат молодих соціальних працівників, а також працівників, які ведуть господарство, помічників і фахівців, що консультують дітей та їх сім'ї.

Мета притулків вказаного типу – створити обстановку, максимально наближену до сімейної.

Цей тип служби корисний з низки причин: притулки є певним виходом із ситуації в тих випадках, коли немає можливості передати дітей на виховання в сім'ї; притулки домашнього типу можуть задовольнити потреби дітей у плані спілкування з однолітками; у випадках, коли ще не підтверджені права сім'ї, яка бере дитину на виховання, такий притулок

може служити тимчасовим притулком для дитини.

Інституційне піклування

Воно не належить у США до категорії ефективних, оскільки в найменшій мірі створює «нормальне» середовище для виховання.

Аналіз праць американських дослідників [8], засвідчив, що проблема підготовки вихованців у притулках для сиріт або інших закритих державних установ для сиріт до самостійного життя складна, багатогранна і багаторівнева. Вона базується на основі розуміння трьох груп вихідних факторів – причин, які породжують зазначену проблему: 1) стану фізичного й психічного здоров'я вихованців; 2) причин, які обумовили надходження дітей до закладу, особливостей їх до інституційного життя і виховання; 3) особливостей життєдіяльності й побуту дітей в умовах закладу, рішення завдань їхнього навчання, виховання й розвитку.

До першої групи факторів американські дослідники [10] відносять: зачаття при зґвалтуванні, патологію вагітності й пологів, післяпологові інфекції, штучне вигодовування, сенсорну деривацію в дитинстві, дитячі захворювання, відсутність адекватної медичної допомоги, психоматичне захворювання, яке призводить до низького рівня фізичного й психічного здоров'я вихованців.

Доінституційне життя вихованців в асоціальной сім'ї або на вулиці найчастіше пов'язане з негативним і травматичним життєвим досвідом: зубожіння, недоїдання, фізичне, психічне й сексуальне насильство, кримінальне середовище, асоціальна або антисоціальна спрямованість виховання, бідне соціальне середовище й вузький соціальний досвід, дитячий алкоголізм, наркоманія, проституція, іноді з 10-13 років.

Відповідно до аналізу третьої групи факторів, основними недоліками виховної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, які перебувають на державному забезпеченні, американські практики соціально-педагогічної роботи з дітьми вважають [10]:

- закритий характер середовища установи, відсутність постійних і глибоких контактів із широким соціумом, який затрудняє соціалізацію вихованців;
- масовий, знеособлений характер виховання, диференційований підхід до дітей у процесі їхнього виховання й навчання в інституційних закладах;
- високий ступінь регламентації побуту вихованців, монотонність життя, недостатній ступінь волі вибору й «вільних зон розвитку» дитини;
- авторитарний стиль спілкування на рівні «дорослий-дитина» і, як наслідок, на рівні «дитина-дитина»;
- недоліки програм виховання й навчання, які не повністю враховують проблеми розвитку дітей, викликаних відсутністю сім'ї.

Як правило, в результаті перебування американських дітей, позбавлених батьківського піклування, в державних закритих інституційних закладах у них, при виході в доросле життя, часто спостерігається недостатній рівень психофізіологічного, психічного та інтелектуального розвитку.

Тобто, недостатність повноцінного соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в інституційних закритих закладах формує ряд типових негативних стереотипів їхнього соціального поведіння в самостійному дорослому житті. Тому, завдання щодо формування позитивного соціального досвіду і співжиття в суспільстві американські практики [10], вбачають в організації в інституційних закладах цілеспрямованої навчально-виховної і розвиваючої роботи по формуванню життєвої компетентності дітей, позбавлених батьківського піклування.

У зв'язку з цим, на думку американських практиків [8], вплив сукупності зазначених факторів формує специфічні фізіологічні й психологічні особливості виховання американських дітей, що залишилися без батьківського піклування, в інституційних закладах.

Наголосимо, що у XXI ст. у США великі установи (типу притулку), що збереглися, для сиріт ще функціонують, але тому, що забезпечують спеціалізоване лікування або короткочасний притулок для дітей, які чекають,

що їх передадуть на виховання або відправлять у невеликі притулки домашнього типу. Ці діти зазвичай мають серйозні емоційні порушення і направляються сюди судами для консультування і терапії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищесказане, зазначимо що, соціальне виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, об'єднує всі виховні сили американського суспільства: сім'ю, школу, суспільство. Існуюча в США система різноманітних форм утримання дітей, позбавлених батьківського піклування, (таких як інституційне піклування, притулки домашнього типу, усиновлення, сімейний патронат) має необмежені можливості якісно вирішувати їх проблеми та вдосконалювати систему опіки.

Література

1. *Капська А. Й.* Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / А. Й. Капська, Л. М. Завацька, С. В. Грищенко. – К. : Слово, 2011. – 245 с.
2. *Конвенція ООН про права дитини* (ООН ; Міжнародний документ від 20 листопада 1989 року зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>
3. *Dorn L.* Peace in the family / L. Dorn // A workbook of ideals and action. – N.Y., 1983. – p. 25.
4. Encyclopedia of Social Work (National Association of Social Workers). – N.Y. – 1997. – Vol.2. – P. 2238-2247.
5. *Katz S. N.* Family Law in America / Katz S. N. – 1-ed. – New York, 2003. – 268 p.
6. Massachusetts Adoption of Children Act, 1851 [Electronic resource]. – Available at : <http://www.cwla.org/>
7. *Molineux J. B.* Family therapy : a practical man / J. B. Molineux. – Springfield, 1985. – 375 p.

8. *Parker S. W.* The impact of early institutional rearing on the ability to discriminate facial expressions of emotion : An event-related potential study / Parker, S. W., Nelson, C. A. // *Child Development*. – 2005. – № 76. – P. 54–72.
9. *Stahl P. M.* Children on consignment: A handbook for parenting foster children and their special needs / Stahl P. M. – Lexington, MA: Lexington Books, 1990.
10. *Tarullo A. R.* Institutional rearing and deficits in social relatedness: Possible mechanisms and processes / Tarullo A.R., & Gunnar M.R. // *Cognitive Behavior Comportament*. – 2005. – № 9. – P. 329–342.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню принципів, змісту і методів соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, при різних формах їх влаштування в США. Виділено характерні особливості функціонування інституційних форм опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування та їх становлення.

Ключові слова: діти, позбавлені батьківського піклування, усиновлення, сімейний патронат, інституційне піклування

Аннотация. Статья посвящена исследованию принципов, содержания и методов социального воспитания детей, лишенных родительского попечения при различных формах их устройства в США. Выделены характерные особенности функционирования институциональных форм опеки над детьми, лишенных родительского попечения.

Ключевые слова: дети, лишенные родительского попечения, усыновление, семейный патронат, институциональное попечение.

Annotation. The article is dedicated to the investigation of principles, content and methods of the social accomplishment of children deprived of parental care in the USA. Characteristic features of institutional form of the child custody are highlighted in the article.

Key words: children, deprived of parental care, adoption, family foster care, institutional custody